

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ВАЖЛИВИХ АСПЕКТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В УКРАЇНІ Й ПОЛЬЩІ

Аналізуються деякі важливі аспекти професійної підготовки та діяльності соціального педагога в Україні й Польщі у межах концепції соціального виховання – педагогічно орієнтованої та доцільної системи подання допомоги особистості дитини в оптимальній реалізації здібностей і можливостей у суспільстві. Виявляються аналогічні аспекти професійної підготовки та діяльності соціального педагога в Україні й Польщі. Показано, що сучасна система соціальної роботи як професійної діяльності у Польщі й Україні перебуває в процесі змістовного, організованого і кадрового формування, тому вона являє собою розмаїття теорій і практик, які нелегко інтегрувати в єдину систему.

У сучасній соціокультурній ситуації оновлення вітчизняної системи освіти, соціальної нестабільності, незахищеності дитинства і відчуженості молоді актуалізується діяльність соціального педагога. Він активно включається в складний процес становлення людини в соціумі, який передбачає соціалізацію, соціальний розвиток і виховання. У зв'язку з цим зростає інтерес до теорії і практики соціальної педагогіки і, в першу чергу, до професійної підготовки фахівців, що працюють у цій сфері.

Важливі аспекти професійної підготовки педагогів для соціально-педагогічної роботи постають у центрі наукової уваги українських і польських науковців за такими напрямками: професійна підготовка фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності (Т. Вуек, Я. Іздебська, С. Когут, І. Курляк, Ю. Мацкевич, І. Мигович, Л. Міщик, Т. Пільч, Л. Пундик та ін.); соціально-педагогічні аспекти історико-педагогічних досліджень (І. Мицишин, З. Нагачевська, Б. Ступарик, Н. Сейко, О. Сухомлинська, М. Чепіль); теоретичні засади соціальної педагогіки (Р. Врочинський, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, І. Лепальчик, В. Оржеховська та ін.); теорія компаративних досліджень (В. Зубко, К. Корсак, Л. Пуховська, І. Тараненко, Й. Шатковська, А. Яновський та ін.).

У наш час існує велика кількість досліджень вітчизняних науковців, присвячених різним аспектам діяльності в сфері соціальної роботи:

– теоретичні підходи до проблем формування та функціонування соціальної роботи (Н. Амінов, О. Базаєва, І. Зимня, Ю. Васильєв, Н. Гарашкіна, В. Гуров, Г. Дьячек, В. Ліфінцев, І. Лотова, П. Павленок, Е. Холостова та інші);

© Наталія Якса, 2013

– проаналізована система теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників в Україні (І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, В. Панок, В. Поліщук, І.М.Трубавіна та інші);

– роботи із професійної діяльності соціальних працівників (Н. Ахмедова, Ю. Березкін, В. Бочарова, О. Варга, Л. Гусякова, А. Фатьхова, Г. Кузнєцова, Н.Ф. Маслова, Н. Ручкова та інші).

Відтак, актуальним постає аналіз деяких важливих аспектів професійної підготовки та діяльності соціального педагога в Україні і Польщі, що і постає *метою* статті.

Нині не одна розвинена держава не може обійтись без соціальних працівників, що пройшли підготовку в університетах та спеціальних навчальних закладах. Соціальні працівники професійно допомагають всім, хто потребує розв'язати проблеми, що виникли у їх повсякденному житті. У першу чергу тим, хто незахищений у соціальному плані (похилим людям, інвалідам, дітям, що позбавлені нормального сімейного виховання, особам з психічними порушеннями, сім'ям із "груп ризику", особам з девіантною поведінкою, хворим на СНІД). Вони не тільки знімають соціальне напруження, але й беруть участь у розробці законодавчих актів, що покликані більш повно виразити інтереси різних прошарків населення.

Соціальна робота невідривна від суспільства і спрямована на усі його проблемні прошарки. Тому необхідність у соціальній роботі існуватиме доки існує суспільство, навіть за найвищого його розквіту, не кажучи вже про суспільство у кризовій ситуації.

У Польщі та Україні дедалі більшої підтримки набуває концепція соціального виховання – педагогічно орієнтованої та доцільної системи подання допомоги особистості дитини в оптимальній реалізації здібностей і можливостей у суспільстві. Здійснюється вона на всіх етапах, у різних сферах мікросередовища особистості, з повноцінним використанням потенціалу кожного суб'єкта виховного процесу, включаючи й саму дитину.

Існує багато визначень і понять "соціальна робота" [1]:

– це різновид соціальної діяльності, що має за мету оптимізувати механізм реалізації суб'єктної ролі людей у всіх сферах життя та суспільства в процесі спільного задоволення потреб у підтримку життєвого забезпечення й діяльнісного існування особистості;

– діяльність, що спрямована на надання допомоги людям, які її потребують і не спроможні без сторонньої допомоги вирішити свої життєві проблеми, а в багатьох випадках і жити;

– професія, мета якої – забезпечення або відновлення повноцінної взаємодії окремих людей, і суспільства заради покращення якості життя кожного;

– складний процес, що вимагає міцних знань соціології, психології, педагогіки, медицини, правознавства, економіки, теорії управління та інших галузей, її ефективність значною мірою залежить від самого соціального працівника, його вмінь, досвіду, особистих якостей;

– діяльність по наданню допомоги індивіду, групі, спільноті для засвоєння або відновлення їхньої здатності соціально функціонувати.

Під соціальним функціонуванням індивіда або групи розуміється взаємозв'язок між діяльністю індивіда і потребами, що виходять із середовища або взаємодія між людьми та їх оточенням. Таким чином, в основі соціального функціонування лежить процес взаємодії індивіда або групи в суспільстві [2: 166].

Соціальна робота – професія синтетична, комплексна [3: 6]. В узагальненій формі професія соціального працівника розглядається як соціально спеціалізована діяльність об'єктивно необхідна для функціонування державної громадської системи соціальної допомоги різним категоріям населення.

Отже, соціальна робота – нагальне веління часу, а українське суспільство в ході своєї наступної трансформації довго відчуватиме гостру потребу в кваліфікованих фахівцях для її повсюдного, вмілого та ефективного здійснення.

Професія соціальний працівник, за класифікацією Є. Климова, відноситься до типу професій "людина – людина", оскільки вона відповідає наступним ознакам:

- якості предметів, коли виступає інша людина або група людей;
- основні виробничі задачі працівника соціальної служби, що безпосередньо пов'язані з міжособистісним відношенням, дією на людей або допомогою їм (наприклад: інформаційне та соціально-побутове обслуговування та інше);
- успішність професійної діяльності в значній мірі залежить від умінь працівника встановлювати безпосередні соціальні контакти;
- серед основних знарядь праці виділяються вербальні (мова) та невербальні (міміка, жести, виразні рухи, засоби спілкування).

Перша особливість професії типу "людина-людина" полягає в тому, що головний зміст праці тут зводиться до взаємодії між людьми.

Друга особливість полягає в тому, що кожна з них вимагає поєднання:

- а) необхідно вміти встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти людей, знати їхні особливості;
- б) необхідно бути підготовленими в тій або іншій галузі [4: 34].

Професія вимагає від соціального працівника не тільки різнобічних знань, умінь творчо мислити, творчо організовувати складні процеси виховання, але і на високому рівні забезпечувати розвиток особистості.

Соціальний працівник відіграє активну роль в плануванні, узгодженні дій різних систем соціальної допомоги населенню. Він справляє безпосередній вплив на особу чи групу людей. Це не стільки виховний, словесний, як діяльний процес, створення умов для розвитку особи чи системи, просування до наміченої мети з допомогою відповідних засобів і методів. Цей процес – взаємодія, тобто вплив на свідомість клієнта соціального працівника та інших факторів, його прихильне і правильне сприймання і відповідне реагування, ставлення до суб'єктів впливу, тобто зворотна дія, координування, коригування взаємних зусиль.

Як зазначає С. Когут, в кінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні і Польщі сформовані наукові школи соціальної педагогіки, що забезпечують: функціонування систем професійної підготовки; узгодження її мети й завдань на різних рівнях, особистісних пріоритетів з державними стратегіями. У соціальній педагогіці України досліджуються теоретико-методологічні проблеми виховання й соціальної опіки, соціалізації особи відповідно до специфіки середовищ. Соціальна педагогіка Польщі зосереджує увагу на прикладних дослідженнях, розглядаючи соціально-педагогічну діяльність в аспекті "суспільного порятунку". Ведеться пошук способів розширення потенціалу особистості та використання можливостей суспільного розвитку, "шансу життєвої альтернативи", активної участі у діяльності та у дієвому відпочинку [5; 6; 7].

Відтак, можна говорити про наявність в Україні і Польщі аналогічних соціально-економічних чинників, що спрямовують еволюцію систем професійної підготовки соціального педагога в обох країнах.

Так, організаційно-педагогічна структура систем професійної підготовки соціального педагога в Україні і Польщі розвивається як рівнева: у Польщі ця структура реалізується у контексті таких рівнів як ліценціат – магістр (зі спеціальностями професійної підготовки: опікунська педагогіка, ресоціалізація, порадицтво, андрагогіка, організація і управління закладами освіти, анімація культури), у той час як в Україні – бакалавр–(спеціаліст, магістр). При цьому можна говорити і про вектор розвитку спеціалізованої підготовки соціального педагога з 3–4-го курсу, що залежить від суспільного замовлення, запитів середовища, що відкриває новий вектор соціальної діяльності: керівник дитячих об'єднань й організацій, соціальна педагогіка і управління, соціальне гувернерство, соціальна педагогіка сім'ї, дозвіллезнавство тощо.

Як у Польщі, так і в Україні функції і ролі соціального педагога відповідно до етапів діяльності постають аналогічними:

І етап – орієнтація в наявній ситуації, постановка цілей і завдань.

На даному етапі соціальний педагог виконує наступні ***функції***:

діагностичну – вивчаються вікові, індивідуально-особистісні і соціально-побутові особливості життя дитини і його найближчого оточення, аспекти взаємодії з ним, визначаються проблеми, що вимагають допомоги з боку соціального педагога, а також умови їх вирішення; **прогностичну** – полягає в проектуванні розвитку особистості дитини, груп дітей; зміні середовища, спрямованості діяльності різних інститутів соціалізації; **функцію планування** – ставляться цілі і завдання, складається план (програма) соціально-педагогічної діяльності.

На цьому етапі соціальний педагог в основному виконує **роль експерта** в постановці соціального діагнозу, у визначенні об'єму і меж втручання (допомоги, підтримки).

II етап – реалізація соціально-педагогічної діяльності.

До **функцій** соціального педагога на цьому етапі відносяться:

охоронно-захисна – захист прав та інтересів дитини всім наявним арсеналом правових норм, сприяння застосуванню заходів державного примусу і реалізації юридичної відповідальності відносно осіб, що допускають обмеження прав дитини; **попереджувально-профілактична** – попередження негативних явищ у соціалізації дітей; **освітньо-виховна** – забезпечення цілеспрямованого педагогічного впливу соціального педагога на поведінку і діяльність дітей та дорослих, підвищення соціалізуючих можливостей суспільства, виховного потенціалу мікросередовища, можливостей самої особи; **психотерапевтична** – сприяння дитині в зміні ставлення до себе, до життя, до оточуючих; **корекційно-реабілітаційна** – виправлення і відновлення соціалізуючих можливостей особистості і середовища; **посередницька** – здійснення зв'язків на користь дитини між сім'єю, освітньою установою, фахівцями різного профілю (психологами, медиками, працівниками міліції), найближчим оточенням.

Соціальний педагог виступає в основному в **ролі організатора** соціально-педагогічної діяльності: він – посередник, учасник, аніматор (спонукає до дій щодо вирішення власних проблем), духовний наставник. Крім того, соціальний педагог стає громадським діячем – підтримує, розвиває і очолює соціальні ініціативи, формує громадську думку.

III етап – контроль і оцінка.

Функціями соціального педагога на даному етапі є: **аналітична** – аналіз результатів соціально-педагогічної діяльності; **функція корекції і покращення** отриманих результатів.

На цьому етапі соціальний педагог також здійснює **роль експерта**.

У професійному стандарті соціального працівника мають бути закладені наступні вміння, якими він має володіти:

– уміння вислухати інших із розумінням та цілеспрямованістю;

- уміння виявити інформацію, зібрати факти, необхідні для підготовки соціальної історії, оцінюючи певну ситуацію;
- уміння створити та розвинути відносини, що сприяють успішній професійній діяльності;
- уміння спостерігати та інтерпретувати вербальну та невербальну поведінку, застосовувати знання по теорії особистості та діагностичні методи;
- уміння активізувати зусилля підлеглих, індивіда, груп, спільноти по розв'язанню власних проблем, отримати їх довіру;
- уміння обговорювати гострі теми в позитивному емоційному настрої та без вираження загроз;
- уміння улагоджувати відносини між конфліктними індивідами та групами;
- уміння забезпечувати міжінституційні зв'язки;
- уміння інтерпретувати соціальні потреби, доповідати про них у фінансуючі фонди, органи громадськості, в законодавчі інститути.

Ефективність професійної діяльності соціального педагога залежить не тільки від високого рівня його теоретичної і практичної підготовки, але і від наявності певних особистісних якостей:

Гуманістичні якості: любов до дітей, доброта, альтруїзм, толерантність, принцип Гіппократа "Не нашкодь!", який означає, що будь-які результати діяльності соціального педагога не повинні негативно впливати на здоров'я суб'єктів.

Дитина є вищою цінністю, це свідомий, повноправний і відповідальний учасник процесу соціалізації. Тому головне завдання соціального педагога – допомогти дитині інтегруватися у соціум, навчитися вирішувати виникаючі на цьому шляху проблеми-перешкоди. Відносини "соціальний педагог – дитина" мають будуватися тільки на позиції співтворчості, співпраці, педагогічної підтримки.

Соціальний педагог готовий прийти на допомогу дітям, поважає чужу точку зору, однаково шанобливо ставиться до дітей різних національностей, віросповідань, культурних традицій, він здатний до співпраці і співтворчості з дітьми, вчителями-колегами, батьками. Гуманістична педагогіка заявляє однозначно: повинні бути два суб'єкти одного процесу, які є партнерами, складають союз досвідченішого з менш досвідченим.

Психоаналітичні якості: самоконтроль, самокритичність, самооцінка. Ці якості безпосередньо пов'язані з **педагогічною технікою**, яка включає дві групи вмінь: уміння впливати на інших (дидактичні, організаторські вмінь, техніка контактної взаємодії) і вмінь керувати собою (тілом, технікою мови, пауза, міміка, емоції, фізіогноміка...). Ці якості передбачають:

Самопізнання, самоспостереження, самооцінка – дуже складний момент, оскільки складно оцінити людину взагалі, а себе тим більше, тому важливо прислухатися до оцінки інших своєї поведінки і результатів діяльності, якостей особистості, а також порівнювати себе з іншими людьми.

Самопереконання, тобто дискусія з самим собою, аналіз різних позицій, переконання себе. При цьому людині нерідко доводиться відмовлятися від колишніх поглядів, змінювати свої переконання, а це, зазвичай, досить нелегко.

Самонавіювання також відіграє величезну роль щодо можливості реального звершення того, до чого сильно прагнеш. Для ефективності самонавіювання необхідно неодноразово повторювати одні і ті ж слова, думки, і вірити в них.

Самоконтроль – це здатність знаходити, спрямовувати і попереджувати помилки і недоліки власної діяльності, що реалізується через вправи і самовправи.

Психолого-педагогічні якості:

комунікабельність, тобто доброзичливість, товариськість щодо оточуючих людей; емпатія;

педагогічна інтуїція, спостережливість, зіркість, уміння розуміти мотиви вчинків;

оптимістичне прогнозування (здатність, що, як правило, втрачається з роками) – передбачає бачення позитивного в дитині, опору на позитивне в становленні особистості, що формується);

здатність виступати **професійним посередником**, ланкою між особою і мікросередовищем, між дітьми і дорослими, сім'єю і суспільством;

конфіденційність – означає не розголошування інформації інтимного характеру, що може мати місце тільки з дозволу клієнта або людей, які мають відношення до тієї або іншої проблеми. За згодою клієнта на передачу частини узгодженої інформації іншим особам або організаціям СП повинен попередити про умови конфіденційності: вона не має термінів давності. Порушення конфіденційності можливе тільки за умов безпосередньої небезпеки для дитини (його сім'ї) в плані життя, здоров'я, матеріального благополуччя, психічного стану;

відповідальність за результати своєї діяльності. З одного боку, приймаючи рішення з конкретних проблем дитини (його сім'ї), соціальний педагог несе особисту відповідальність за результати своєї діяльності, її якість, ефективність, причому як перед конкретною людиною і її найближчим оточенням, так і перед суспільством. З іншого боку, він несе відповідальність перед собою і своєю сім'єю, оскільки вирішення численних проблем, постійне знаходження в стані стресу,

переживання разом з клієнтом його потреб, колізій об'єктивно призводить до професійного "вигоряння", зниження порогу емоційної сприйнятливості, ослаблення емпатії, оптимістичного прогнозування, розвитку цинізму і байдужості. Тому потрібна ретельна робота над собою, рефлексія свого стану;

порядність та інші.

Цей перелік вимог та вмій, звичайно, далеко не повний. Вони конкретніше викладені в професіограмі, посадових інструкціях та інших документах, що регулюють виконання службових обов'язків. Підкреслимо, нарешті, такі далеко не банальні істини, як відданість своїй справі, чесність, правдивість, загострене сприймання людського горя, жертвність, благородство. Соціальний працівник повинен чітко відрізнити заяви і дії, зроблені ним як приватною особою, так і представником соціальної роботи як професії [8].

Висновки. Сучасна система соціальної роботи як професійної діяльності у Польщі і Україні перебуває в процесі змістовного, організованого і кадрового формування, тому вона являє собою розмаїття теорій і практик, які нелегко інтегрувати в єдину систему. Завданням майбутньої розвідки вбачаємо дослідження організаційно-педагогічних чинників здійснення такої інтеграції.

Список використаних джерел та літератури

1. Зимняя И.А. Социальная работа как профессиональная деятельность / И.А. Зимняя // Социальная работа и проблемы подготовки кадров. – М., 1992. – С.26-44.
2. Непрерывное педагогическое образование. Проблемы развития профессионализма /под ред. Т.В.Новиковой. – М., 1994. – 320 с.
3. Бочарова В.Г. Педагогика социальной работы / В.Г. Бочарова. – М.: Педагогика, 1994. – 208 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Наука, 1996. – 400 с.
5. Когут С. Теоретико-методологічні підходи до компаративного аналізу системи підготовки соціального педагога в Україні і Польщі / С. Когут // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. – 2003. – Вип. 17.– С. 179–185.
6. Когут С. Я.. Системи професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (порівняльний аналіз) : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка / Світлана Ярославівна Когут – Л., 2004. – 250 с.
7. Kogut S. System przygotowania zawodowego pracownika socjalnego na Ukrainie i w Polsce w perspektywie XXI w.(analiza porównawcza) / S. Kogut // Pomoc społeczna i praca socjalna wobec problemów współczesności (wybrane zagadnienia z teorii i praktyki). Praca pod red. E.Trafiałek, A.Kieszkowskiej i R.Stojeckiej-Zuber. – Tarnobrzeg (Polska), 2004. – S. 252–257.

8. Якса Н.В. Соціальна педагогіка / За ред. проф. О.А. Дубасенюк / Н.В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 320 с.

Jaksa N.W. Analiza niektórych ważnych aspektów szkolenia i działalności pedagoga socjalnego w Polsce i Ukrainie

W artykule zostały praanalizowane kilka ważnych aspektów szkolenia i działalności pedagoga socjalnego w Polsce i Ukrainie w ramach koncepcji edukacji społecznej - celowe zorientowanej naopiekę nad dzieckiem w optymalnej realizacji zdolności i możliwości w społeczeństwie. Ustalone zostały podobne aspektu szkolenia i pedagogiki społecznej w Polsce i w Ukrainie. Wykazano, że obecny system pracy socjalnej jako zawodu w Polsce i na Ukrainie jest w trakcie formowania treści i organizacji, więc jest wiele teorii i praktyk, które są trudne do zintegrowania w jeden system.

Yaksa N.V. The Analysis of Some Important Aspects of Training and Activities of Social Pedagogue in Ukraine and Poland

Some important aspects of professional training and activities of social pedagogue in Ukraine and Poland within the concept of social education being the educationally oriented and purposeful system for care of the child in the optimal realization of abilities and opportunities in society are under analysis. Similar aspects of professional training and activities of social pedagogue in Ukraine and Poland are revealed. It is shown that the current system of social work as a profession in Poland and Ukraine is in the process of substantial organizational, personnel and contents formation, so it is a variety of theories and practices that are difficult to integrate into one system.